raadsel, waarvoor ons menschelijk denken moeilijk een oplossing weet te vinden. Waar de dood voor een kind van God immers niet alleen een doorgang is tot het eeuwige leven, maar ook, tegelijk met de losmaking van den band tusschen ziel en lichaam, de laatste smet der zonde uit zijn ziel wordt weggenomen en hij nu eindelijk vrij van de macht der zonde is, daar kunnen we 't ons niet voorstellen, dat bijvoorbeeld Lazarus, na deze rijke genade ontvangen te hebben, en van de smet der zonde gereinigd te zijn geweest, weer teruggekeerd zou zijn in dit lichaam der zonde om zijn zondig bestaan als mensch opnieuw voort te zetten. Men moet daarom, wil men niet tot deze consequentie vervallen, wel aannemen, dat de zoogenaamde »staat der afgescheidenheid", gelijk men dit gewoonlijk noemt, bij de ziel van Lazarus en van deze overige opgewekten een ander karakter heeft gedragen dan bij de gewone gestorvenen. Het is dan ook opmerkelijk, dat de Heere Jezus zelf én bij het dochterke van Jairus én bij Lazarus de uitdrukking gebruikt heeft dat zij »sliepen« (Matth. 9 : 24 en Joh. 11 : 11). Natuurlijk mag dit niet worden opgevat in dien zin, alsof hun dood slechts een slaap of schijndood zou geweest zijn, want dan zou ook hun opwekking uit den dood slechts een schijnvertooning zijn geweest, wat ook maar te veronderstellen een godslastering zou wezen. Maar hoe beslist aan de waarachtigheid van hun lichamelijken dood moet worden vastgehouden, de toestand, waarin hun ziel na het sterven verkeerd heeft, kan niet in elk opzicht gelijk zijn geweest aan dien van de andere afgestorvenen. Anders zou een terugkeer in het *zondig* lichaam voor hen onmogelijk zijn geweest. In verband hiermede mag er ook wel op gelet worden, dat de opwekking in al de hier bedoelde gevallen terstond na het sterven of althans zeer spoedig daarna gevolgd is; bij Jaïrus dochterke enkele oogenblik na haar overlijden, bij den jongeling van Naïn bij zijn begrafenis, en zelfs bij Lazarus toch niet langer dan vier dagen na zijn dood. De heiligen daarentegen, waarvan in Matth. 27 sprake is, waren blijkbaar reeds langeren tijd gestorven en de Schrift geeft geen den minsten grond om aan te nemen, dat ook bij hen deze exceptioneele toestand was ingetreden, dien Christus bij Lazarus door het woord »slapen" heeft aangeduid. Men moet daarom wel aannemen, dat hun opwekking een andersoortig karakter dan de opwekking van Lazarus enz. gedragen heeft; deze heiligen kunnen niet zijn weergekeerd in het zondige bestaansleven van den sterfelijken mensch, maar moeten een nieuwe, heilige en onsterfelijke existentie gekregen hebben, evenals de geloovigen in de opstanding ten laatsten dage krijgen zullen.

Wat verder met hen geschied is, meldt de Schrift niet. Zeker zijn ze niet, wanneer ze bij hun opwekking een onsterfelijk lichaam gekregen hebben, voortdurend op aarde gebleven, maar pleit eer alles er voor aan te nemen, dat ze evenals Henoch en Elia daarna in den hemel zijn opgenomen om daar de volle zaligheid te genieten. Verschillende uitleggers meenen zelfs, dat de opneming in den hemel van deze heiligen zou geschied zijn bij Christus' hemelvaart en zij hun Verlosser en Koning bij zijn triomftocht zouden begeleid hebben, om als de eerste verlosten de zaligheid binnen te gaan. Daarop zou de Psalmdichter dan doelen, wanneer hij in Psalm 68 bij de hemelvaart van Christus zingt: Gij zijt opgevaren in de hemelen, gij hebt de gevangenis gevankelijk weggevoerd. Zelfs heeft men tot staving van dit gevoelen er wel op gewezen, dat onze Heiland, die als waarachtig mensch in den hemel is ingegaan, waar alleen »geesten", d. w. z. engelen en afgestorvene zielen, worden gevonden, juist daarom deze opgewekte en verheerlijkte heiligen met zich mede heeft genomen, opdat Hij in den hemel naar zijne menschheid zich niet eenzaam zou behoeven te gevoelen, maar voortdurend zou kunnen genieten van den aanblik en den omgang dezer gezaligden. Een gedachte, die zeker niet geheel te verwerpen is, als men er op let, dat ook bij Christus' verheerlijking op Thabor niet afgestorven geesten als Jesaja of David, maar Elia en Mozes in hun verheerlijkt lichaam zijn gekomen, om met Christus te spreken.

Hiermede is echter de uiterste grens bereikt van wat we in dit opzicht mogen denken en uitspreken. Dieper in deze verborgenheid in te dringen, zou ons niet voegen. Calvijn heeft volkomen gelijk, wanneer hij bij dit verhaal van Mattheus opmerkt, dat we ook niet noodig hebben deze dingen te weten voor onze zaligheid, want dat God ze ons anders in Zijn Woord zou hebben geopenbaard.

DR. H. H. K.

Voor Kootwijks scholen.

In hartelijken dank ontvangen: Van den heer Koops te Rotterdam letter A. M. C. *f* 1.

DS. J. H. HOUTZAGERS.

Leestafel.

DR. R. H. WOLTJER, hoogleeraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. HET WOORD GODS EN HET WOORD DER MENSCHEN. Utrecht — G. J. A. Ruys — 1913.

IV.

In dit mijn slotartikel over het boek van Dr. WOLTJER zal ik eerst het IIIe hoofdstuk bespreken, om daarna nog enkele woorden te wijden aan het zooveel kortere BESLUIT.

* * *

Dat IIIe hoofdstuk vormt het TWEEDE deel van het werk en heeft tot titel: DE NIEUWE ONTDEKKINGEN EN HET WOORD GODS.

In dit TWEEDE deel, dat een omwerking of liever nog, geheel nieuwe bewerking is van wat de hoogleeraar reeds in zijn Rotterdamsche REDE had geboden en dan ook in omvang het EERSTE deel van zijn boek verreweg overtreft, tracht hij het betoog te leveren voor zijn *eerste* stelling. Het is de stelling waaraan hij zelf, zooals ik verleden week schreef, hooger belang toekent dan aan de *tweede*.

Deze *eerste* stelling luidt: »Wetenschappelijke bestudeering van het Woord Gods kan tevens strekken tot beter verstand van de nieuwe gegevens betreffende de heidensche Oudheid, die door de onderzoekingen van den laatsten tijd aan het licht gebracht zijn."

Ligt de eenheid van het werk in de gedachte: »de wederzijdsche verhouding van Schrift en Oudheid en dan bepaaldelijk heidensche Oudheid, in verband met de nieuwe ontdekkingen", — in dit TWEEDE deel laat de auteur den nadruk vallen op de SCHRIFT, en wel zóo, dat hij zich tot taak stelt daarin aan te wijzen, welke beteekenis, in verband met die ontdekkingen, de SCHRIFT heeft voor de studie der heidensche Oudheid.

Ook hier weer treft de door mij, reeds een vorig maal, gemeten beperking.

Spreekt toch de stelling van „een beter verstand van de nieuwe gegevens betreffende de heidensche Oudheid" waartoe »wetenschappelijke bestudeering van het Woord Gods kan strekken", — bij de uitwerking blijkt, dat DR WOLTJER hier bepaaldelijk op het oog heeft 't het beter verstand van die nieuwe gegevens met betrekking tot de *geschiedenis* der Oudheid.

Maar, ook nog uit een ander oogpunt dan dat der bespreking is dit prijzenswaardig, en wel uit dat der christelijke wetenschap.

Wij hebben hier toch te doen met een eigenaardigheid van dit werk als *philologische* prestatie en tevens met een bewijzend teeken, dat ook deze hoogleeraar in de PHILOLOGIE aan onze Vrije Universiteit zijn studievak als christelijke, als gereformeerd-christelijke wetenschap beoefent.

Moge de in ons land gangbare indeeling der Universitaire wetenschap naar de bekende V Faculteiten al niet boven bedenking verheven zijn, uit encyclopaedisch oogpunt is het aan PROF. WOLTJER den vader, eens en voorgoed gelukt, het gebied van zijn Faculteit, die der PHILOLOGIE of »der Letteren en Wijsbegeerte«, zuiver af te bakenen. Hij toch omschreef de PHILOLOGIE als de wetenschap van den menschelijken logos, die als woord èn gedachte zich uit in de *taal* of de philologie in enger zin, de *geschiedenis* en de *wijsbegeerte*; een indeeling waarvan het beginsel voor het christelijk besef daarom van zooveel waarde is wijl het heenwijst naar den goddelijken Logos. Daarom kòn de jonge Professor WOLTJER zijn boek dan ook betitelen: HET WOORD GODS EN HET WOORD DER MENSCHEN, immers daarin komt reeds uit de samenhang, dien ook hij ziet tusschen den Logos in God en den logos in den mensch.

Maar, en dit nu is juist het eigenaardige en kenmerkende waarover ik het hierboven had, als philoloog, als klassiek philoloog en dan bepaald als beoefenaar der GRIEKSCHE philologie, ziet WOLTJER dien samenhang ook in de *geschiedenis* en toont hem a, in verband met de nieuwe ontdekkingen, aan in de geschiedenis der OUDHEID. Voor zijn wetenschappelijk bewustzijn wordt die geschiedenis belicht door het in de Schrift vastgelegde Woord Gods. Bij zijn theorie, zijn beschouwing over de geschiedenis rekent hij met de gegevens der Schrift. Daardoor wordt zijn »wijsbegeerte der geschiedenis", indien ge zoo wilt, beheerscht door de eeuwigheidsgedachten der bijzondere Openbaring, — tot een christelijke.

* * *

Dat dit christelijke hier het specifiek gereformeerde is, blijkt uit het EERSTE van de *drie* onderdeelen, waarin hij dit zijn TWEEDE deel gesplitst heeft.

Ook in dit TWEEDE toch is de driedeeling gevolgd en hebben wij dus weer, als bij het EERSTE, een kop, een moot en een staart; echter met dit verschil, dat hier wat in den staart zit, naar het mij althans toeschijnt, het belangrijkste is.

Maar, laat mij van wege »de overzichtelijkheid", vóór ik den inhoud deze drie onderdeelen bespreek, hun titels noemen.

Voorop gaan weer: »Principieele beschouwingen", dan volgt: »De geschiedbeschouwing der Schrift" en ten laatste komt, waar het eigenlijk om gaat: »De geschiedenis der Oudheid op grond der nieuwere ontdekkingen en onderzoekingen, in verband met de geschiedbeschouwing der Schrift".

* * *

In: »Principieele beschouwingen" beweert DR. WOLTJER, dat wat hij in dit TWEEDE deel onderneemt: de waarde der Schrift ter verklaring van de geschiedenis der heidensche Oudheid, in verband met de nieuwe ontdekkingen, in het licht te stellen, — bij hen, die niet gelijk wij, de Schrift erkennen als het Woord van God, geen instemming vindt. Men zou tegen deze zijn bewering kunnen aanvoeren, dat ook door Orientalisten, die niet tot de Schrift-geloovigen zijn te rekenen, het O. T. van niet geringe waarde geacht wordt voor de kennis van de geschiedenis der semitische religies, maar men zou dan vergeten, dat WOLTJER hier bepaald op het oog heeft: de *geschiedbeschouwing* der Schrift.

Verder is dit onderdeel niet zonder belang, doordat het gereformeerde standpunt ten oprichte van het probleem Schrift-Oudheid er in wordt beschreven als de synthese van een antithese.

De antithese is dan: het »religions-geschichtliche" standpunt, waarop bij de Schrift de *goddelijke* factor wordt weggecijferd en „de *leeringen* der Schrift uit in de heidensche oudheid werkende factoren worden afgeleid", — tegenover wat DR. WOLTJER noemt: »het methodische of isoleerende standpunt", waarop bij de Schrift de *menschelijke* factor wordt weggecijferd. De synthese is, het gereformeerde standpunt waarop beide factoren tot hun recht doet komen.

Ik kan niet nalaten, hier mijn dank te betuigen aan den Schrijver voor de waardeerende wijze waarop hij, ter orienteering van het »religions-geschichtliche" standpunt, verwijst naar de laatste rectorale rede van ook mijn diepbetreurenden ambtgenoot en vriend BIESTERVELD: DE JONGSTE METHODE OVER DE VERKLARING VAN HET NIEUWE TESTAMENT.

* * *

Het tweede onderdeel: „de geschiedbeschouwing der Schrift" vormt den grondslag voor het derde.

DR. WOLTJER zegt hier bekende dingen, maar zijn verdienste is daarbij, dat hij ze zóo zegt, dat zijn lezer, zoo noodig, een helder inzicht krijgt in *de* geschiedbeschouwing der Schrift. En die beschouwing is dan, laat het mij met zijn eigen woorden zeggen, »dat de historie der Oudheid voor haar (de Schrift) is de historie van het menschelijk geslacht in zijn val en verlossing; dat voor haar heel de strekking dier historie is de voorbereiding van deze verlossing en van de komst van Gods Koninkrijk onder alle volken".

* * *

En zoo komt de schrijver dan tot het laatste, meest omvangrijke onderdeel van dit zijn TWEEDE deel: DE NIEUWE ONTDEKKINGEN EN HET WOORD GODS.

Hij toont hier aan hoe wij, ook naar de geschiedbeschouwing der Schrift, op grond der nieuwe ontdekkingen de Oudheid leeren bezien als een geheel.

Inzonderheid is hier lezenswaardig zijn voortreffelijke schets der historische ontwikkeling van de 15e eeuw vóór tot het begin onzer jaartelling in verband met de komst van den Heiland.

Hij stelt hier, in verband met Assyrië en het Rijk der Chaldaeen, de beteekenis der Assyrisch-Babylonische ballingschap in een helder licht, om na een aan de nieuwste literatuur ontleende beschrijving van: de Joden in Palestina na de ballingschap, het Perzische wereldrijk als wegbereider voor het Hellenisme te teekenen.

Met name in wat dan volgt over de voorbereiding van het Hellenisme in de historie van Hellas en over het Hellenisme zelf, is Dr. WOLTJER, als beoefenaar van de Grieksche philologie, in zijn kracht.

Voor heel deze schets mogen allen, die zich willen inleven in een christelijke beschouwing van de geschiedenis der Ondheid, den hoogleeraar dankbaar zijn. Hier vindt men in een kort bestek schatten van kennis bijeen, die veler bestaande kennis niet alleen zullen verrijken, maar ook kunnen verhelderen.

* * *

In het BESLUIT van wat ik in den aanvang, en zeker niet ten onrechte, noemde zijn voorname boek, vat de geachte schrijver zijn betoog saam in deze echt christelijke woorden: »klaarder dan ooit toont thans de geschiedenis der Oudheid, dat de Voorzienigheid Gods haar dienstbaar heeft gemaakt aan de vervulling van Zijn Raad tot verlossing van het menschelijk geslacht.»

G.

Uit de Pers.

In *Troffel en Zwaard* trof ons een uitlating van *Ignotus*, een onbekende, dien ieder kent, over de Revisie der Belijdenis, die voor alle Gereformeerde of Hervormde Kerken, hier te lande en in het buitenland, zoo dringend noodig is.

We lazen daar op blz. 377 v.v.:

Op kerkelijk gebied trof mij onlangs een merkwaardig artikel met breede perspectieven in de *Standaard* over »het belijden der Kerken», zooals we dergelijke frissche »anregende« artikelen nog telkens van die zijde mogen ontvangen. Daarin werd m.i. zeer terecht aangedrongen bij de Protestantsche Kerken, om toch niet op te houden met het »belijden« van de waarheid ook tegenover de dwalingen onzer eeuw als evolutie, fatalisme enz. Doch het meest verblijdde mij hierin een aantrekkelijke inconsequentie, zooals die bij een logischen geest nog des te welkdadiger pleegt aan te doen, ten opzichte van onze Ned. Herv. Kerk. Ge weet, onze Kerk is volgens de theorie van de *Standaard* eigenlijk geen »Kerk« meer, maar een »genootschap« gesticht in 1816. Daarvan zou wel allerminst heil te verwachten zijn in de groote, geestelijke worsteling onzer dagen. Toch schijnt het blad deze »groote« Kerk thans voor deze inderdaad grootsche roeping te willen plaatsen en dus nog wel iets goeds in deze van haar te verwachten. Immers, we lezen daar (*Standaard* van 13 Dec.): »Vooral voor het groote Genootschap, dat nog altoos 2½ milliioen van 's lands ingezetenen herbergt, dringt deze plicht tot nieuw belijden zeer sterk, opdat het toch eindelijk uit het dilemma gerake, waarin het thans ligt vastgeklonken. Uitsluitend het aandringen op *handhaven* van de aloude belijdenis kan hier tot geen uitkomst leiden. Eerst moet uitgemaakt, welke positie zulk een Kerk tegenover de geestelijke bewegingen van onze dagen inneemt, en eerst zoo dit is uitgemaakt, kan hetgeen men *nieuwe* belijdt, op harmonieuze wijze op het van ouds beledene worden ingeschroefd.«

Dit wel wat stroeve beeld laten we nu voor wat het is. Alleen duidt het misschien juist de moeilijkheid van de taak te beter aan. Doch merkwaardig is hierin ook dit, dat de *Standaard* hier *geheel* uitkomt bij wat door Dr. Hoedemaker steeds is bewerd. »*Handhaven*« alleen (zooals art. 11 van het Alg. Reglement voorschrijft), maakt de belijdenis noodwendig tot een petrefact, iets versteends. Er moet óók «*opnieuw worden beleden*". Wij hopen hartelijk, dat ook de *Waarheidsvriend*, het orgaan van den »Geref. Bond«, hier goede nota van zal nemen. Van de *Standaard* zal men wellicht willen aannemen, wat men van »confessioneele« zijde minder gemakkelijk zou aanvaarden. Trouwens, de geschiedenis der reformatie leert ons juist hetzelfde. Ook toen hebben de groote reformatoren allen teruggegrepen naar de belijdenis der Kerk in de eerste eeuwen, zij plaatsten zich op den bodem van de »groote concilies«, doch — zij hebben tevens den plicht en vooral ook (wat ons, helaas, te zeer nog ontbreekt) den *drang* in zich gevoeld tot *»op nieuw belijden«*. Een enkel courant-artikel of zelfs vele artikelen zijn voor dit laatste niet genoeg. Die heilige drang, — wie ernaar verlangt, gevoelt het meer dan ooit —, moet *van boven* komen. Mocht Gods Geest er de geesten algemeen toe verwakkeren! Soms speuren wij iets als het »ruischen in de toppen der moerbeziënboomen«.

Doch het schijnt wel, dat deze dingen ook nu in een »Sturm- und Drangperiode« moeten komen. Zijn de wassende stroom der sociaal-democratie en de eerst kunstmatige, maar thans, naar het schijnt, meer natuurlijke opleving van het modernisme er wellicht de voorboden van? Zullen daardoor alle *positief*-orthodoxen, zoowel zij, die vroegen naar vaste belijning en het oog meer naar het verledene gericht hielden, als zij, die vooral gelet wilden hebben op het verband tusschen Christendom en cultuur, meer tot elkander gebracht worden en alzoo komen tot een nieuwe, levende belijdenis in den zin als waarvan de *Standaard* sprak? Wie zal het zeggen? God komt vaak langs een weg, »dien wij niet geweten hebben«. In elk geval zal het noodig zijn, dat vooral zij, die voor »de Belijdenis der Kerk« in den ruimen zin des woords (d.i. dus zoowel van het verledene als van het heden) opkomen, zich niet *isoleeren*. Maar juist daarom moet m.i. *naast* de »*confessioneele*« beweging steeds een »*organisatie*-beweging gaan, want zal de Kerk weer worden een »belijdende Kerk«, dan zal ook hare inrichting zóó moeten zijn, dat zij een *mond* (d.w.z. wettige kerkelijke vergaderingen) heeft om te spreken. Art. II heeft een conserveerende macht in *goeden*, maar ook in *boozen* zin. De *Confessie* bleef erdoor intact, maar ook de Kerk werd erdoor tot stilstand gebracht in kerkelijken zin.

Gaarne had ik u over het modernisme en over het zoogenaamd »recht der modernen«, alsook over het merkwaardige artikel van Prof. Bruining in het *Nieuw Theol. Tijdschrift* (afl. 3), waarin met het modernisme in zijn ouden, *naturalistischen* vorm geheel wordt gebroken, nog willen schrijven, doch ik moet dit tot een volgenden keer uitstellen. Vergeet intusschen niet te zorgen zooveel mogelijk voor »*voor-vergaderingen*« of *Classicale kiesvereenigingen* als waarvan ik in mijn vorig schrijven gewaagde. Prosit labor hoc novo anno.

Te meer deed ons deze betuiging goed, omdat ze, naar de bedoeling van het bekende artikel in de *Stand.*, ook op de politieke keerzijde gelet heeft, en niet minder wijl begrepen werd, dat welterdege vooral op de Ned. Herv. Kerk het oog was gericht.

Natuurlijk is het laatste woord over dit hoogst interessante vraagstuk nog niet gesproken. Alleen zou 't ons een voorrecht zijn, zoo bij de bespreking op geen fractie of geëerd persoon, maar alleen op de materie zelf werd afgegaan.

En in zooverre vroegen we ons af, of het hier spreken van den Gereformeerden Bond of van wijlen onzen vriend en broeder Dr. Hoedemaker, niet beter gemeden ware geweest.

Men houdt in ons goede Nederland te veel van particuliere etiketjes, en toch is alleen *de zaak zelve* ons allen, ook Dr. Kromsigt, heilig.

Dr. A. K.

In de *Geldersche Kerkbode* schrijft Dr. Hoekstra over de belijdenis des geloofs het volgende:

Eerlang wenschen weder een aantal catechisanten, jonge leden der gemeente krachtens hun doop, innerlijk in hope door de kracht des Geestes, belijdenis des geloofs te doen. Ze worden van der jeugd aan alzoo onderwezen, dat ze weten, dat het doen van belijdenis des geloofs is een vragen van toegang tot het H. Avondmaal des Heeren. Aangaande dat Avondmaal heeft onze Verlosser aan zijn volk het heilvolle bevel gegeven: Doet dat tot mijne gedachtenis. We eischen van hen noch dat ze een bekeeringsweg kunnen mededeelen, noch dat ze een reeds tot de volle verzekerdheid uitgegroeid geloof zullen besitten. Maar we bidden voor hen, dat ze voor God oprecht mogen staan in de begeerte om Christus deelachtig te zijn, en in de keuze voor den dienst des Heeren. We bidden voor hen, dat ze zich in beginsel zondaar voor God kennen, in 't verborgene Hem hunne zonden leerden belijden, de toevlucht tot zijne genade die in Christus is, leerden nemen, en behoefte gevoelen aan den Heiligen Geest voor hun hart en leven.

Wij weten zeer wel, dat niet alles Israël is wat uit Israël is, en dat helaas niet alleen bij ouderen in de Gereformeerde Kerken, maar ook bij jongeren vaak weinig geestelijke zin blijkt. Maar wij gelooven in het verbond des Heeren met zijn volk en hun zaad. Wij gelooven dat de wijnstok onder het jeudige zaad zijn jonge ranken en uitspruitsels heeft. En voorts weten wij dat de Kerke Gods er recht op heeft, bij de jonge leden die tot des Heeren Avondmaal begeeren te komen, steun te vinden voor hare hope, die Gods waarheid haar voor het zaad schenkt, in levensuiting en in woord en wandel, die met Godvruchtigen zin niet in strijd zijn.

Niets van al hetgeen tot de nieuwe gehoorzaamheid aan God behoort, kan volbracht worden uit eigen wortel, en door eigen kracht. »Zonder mij kunt gij niets doen« (Joh. 15 : 5). Daarmee is niet in strijd, maar zeer wel in overeenstemming, dat het geestelijk leven zich openbaart in een vrijwillig op zich nemen van 't zachte juk des Heeren, en dat het zich, met 't oog op Israëls God die krachten geeft, onder de verplichting stelt, naar de heilzame geboden des Heeren te leven. Onder die verplichting legt Gods Kerk ook hare jonge leden bij de belijdenis des geloofs. En tot 't wandelen naar die heilaanbrengende bevelen des Heeren behoort ook bijzonder het komen tot 't H. Avondmaal in de vreeze des Heeren, met begeerte naar 't heil des Heeren, en 't volharden daarin.

Van *dat* stuk der gehoorzaamheid mag geen Kerk, mag niemand de jonge leden ontslaan of dispensatie verleenen. Dat zou een aanranding zijn van 't gezag onzes Konings. Deswege wordt naar 't aloude formulier van den doop dergenen die in hun vroege jonkheid niet gedoopt zijn, ook gevraagd de belofte, dat zij in het gebruik des Heiligen Avondmaals zullen volharden. Deswege ook luidt het in de alhier en elders in de Geref. Kerken bij de openbare belijdenis der jonge leden gebruikelijke vragen, of zij beloven in de gemeenschap der Christelijke Kerk, inzonderheid door een getrouw gebruik der genademiddelen, de bediening des Woords *en der Sacramenten*, te zullen volharden.

God beware het jonge geslacht (en ook wij ouderen zullen dat zeker zeer noodig hebben) voor vleeschelijke driestheid ten opzichte van des Heeren tafel. Schuchtere teederheid is noodig. En beminnelijk in Gods en der vromen oog is het gering denken van zichzelven, dat geestelijke aanmoediging noodig heeft. Maar van de belofte, ook in dit stuk naar 's Heeren ordinantiën te leven, mag niemand, onder wat voorwensel ook, de jonge leden ontslaan. Dit is aanranding van 't gezag des Konings; en majesteitsschennis. En in een Gereformeerden Kerkeraad mag zelfs de gedachte daaraan niet opkomen, noch een oogenblik in bespreking komen.

Het kan wel zijn, dat men in sommige Gereformeerde Kerken nog in het moeras zit, dat men dien eisch slaat slippen. Geestelijk gevoelende en wel onderwezen Dienaren des Woords, Ouderlingen en leden zullen dan daaronder zuchten, en met ernst hun hart er op richten, dat de gemeente uit dat moeras kome. In de al te veel heerschende ongeestelijkheid is ook veel, dat er toe lokt, er maar weer in weg te zinken. Maar wij zullen in Arnhem in dat moeras met Gods hulpe niet ingaan.

Wij weten uit eigen ervaring wel van de moeite, die er in dit stuk aan 't houden van de rechte lijnen verbonden is. Moeite soms met menschen van geld en goed, die men in de Geref. Kerken ook wel gebruiken kan. Moeite met »gewichtige vroomheid«, die in dit stuk, op de weegschaal gewogen, wel eens lichter blijkt dan de ijdelheid. Moeite ook met lichtvaardigheid, lichtzinnigheid en met het werpen van de woorden Gods achter zich heenen.

Maar wij zijn niet genegen, noch onszelven, noch de gemeente Gods, noch het jonge geslacht, te ontslaan van de gehoorzaamheid Christi, ook niet door een achterdeur open te houden, dat ieder geval afzonderlijk moet beoordeeld worden. Het is niet in onze macht gesteld, iemand, onder wat voorwendsel ook, van de gehoorzaamheid Christi te ontslaan.

Daar blijft het dus bij. En mochten nu ouderen en jongeren maar gevoelen, dat ook in dit stuk de bevelen des Heeren *liefdekoorden* zijn!

Laten ook Godvruchtigen bedenken, dat er soms in dit stuk onverstand en gebrekkig inzicht bij hen kan zijn. Daarom zijn wij te allen tijde tot voorlichting bereid. Zoo noodig, zouden we wel weer eens een artikelenreeks willen geven over belijdenis des geloofs en hetgeen daarmee samen hangt.

Maar het is goed, dat we altijd maar weer op nieuw weten wat we aan elkander hebben. God de Heere bouwe zijne Kerk uit haar zaad.

Officieele Berichten.

Vant heden af is het adres der Geref kerk te Nieuwerkerk (Zeeland): M. J. Stoutjesdijk, scriba.

L. S.

De deputaten der Geref. kerken voor den arbeid der Zending onder de Joden brengen ter kennis, dat ook in dezen winter weder in zeer vele kerken bidstonden voor deze zaak werden gehouden. Echter meestal op kleinere plaatsen; vele groote steden vroegen geen spreekbeurt aan;

dat de arbeid in Den Haag vooral krachtig wordt geleid en aanvankelijk rijken zegen draagt, niettegenstaande ook daar met ernstige verliezen en fellen tegenstand te kampen viel;

dat te Rotterdam onder toezicht van den kerkeraad gearbeid wordt, o. a. door de zustervereeniging »Esther«;

dat de deputaten zich in correspondentie gesteld hebben met een broeder, die zich bereid heeft verklaard, zich geheel aan den arbeid onder de Joden, onder de hulp des Heeren, te wijden, en er alzoo goede hope bestaat, dat ook de Geref. kerken eerlang een missionair dienaar onder de Joden zullen ontvangen.

Wijl de arbeid thans zijn tweede periode intrad, is eenige wijziging in de methode gewenscht.

Dringend noodzakelijk achten deputaten het, dat vooral in de steden meer organisatie moge komen.

Een paar kerken zonden een collecte ons toe, zonder dat er een spreekbeurt gehouden werd.

Dat voorbeeld verdient navolging.

Eindelijk vestigen deputaten er met nadruk de aandacht op, dat onze Zending onder de Joden in geenerlei verband staat met de pas opgerichte Vereeniging »Nathanaël« of met »Mordechai« te Rotterdam.

De deputaten, die herhaaldelijk bericht ontvingen van treffende blijken van de werkingen van 's Heeren geest ook onder de Joden, met name onder de jeugd, bevelen dezen arbeid verder in het gebed en in de belangstelling van alle Geref. kerken ernstig aan.

Namens de deputaten:

J. DOUMA, *voorzitter*.
J. D. v. D. VELDEN, *scriba*.

21 Februari 1914.

Buitenland.

Duitschland. De Kapellengemeenten in Hamburg.

Klaagden wij er onlangs over, dat ons in den laatsten tijd niets ter oore kwam omtrent den strijd om Gods Woord in Hamburg, thans zijn wij in de gelegenheid, het een en ander daaromtrent mede te deelen.

In Hamburg heeft het kerkelijk modernisme zijn triumfen gevierd. Toen 't in het midden van het verloopen jaar gebeurde, dat de moderne predikant Heydorn als predikant der Evangelische Kerk bevestigd werd, hebben de z.g. »Kapellengemeenten« verklaard, dat zij de verplichte boeking van ambtshandelingen van predikanten der Ev. Staatskerk niet meer wilden doen. Kort vóór Kerstmis hebben de drie Kapellengemeenten zich aan elkander tot een z.g. »Kapellenverbond« vereenigd. Tot hiertoe leefde elke Gemeente haar eigen leven en had ieder een eigen karakter, dat door de predikanten dien haar dienden, op haar gedrukt was. Door Rinck was vroeger der Anschar-gemeente een unionistisch stempel ingedrukt; door zijn opvolgers kreeg die Gemeente een meer Luthersch karakter, waardoor zij zich met Stiftskirche en de Kreuzkirche, die van huis uit Luthersch waren, kon vereenigen. Het Kapellenverbond heeft zich nu als eene afzonderlijke kerkelijke organisatie geconstitueerd. Men kan in dit verbond de kiem zien van een nieuw op Lutherschen grondslag staand kerkelijk lichaam in den boezem der Hamburgsche landskerk.

Hoe zijn de tijden veranderd! Pastor Gleisz heeft als eerste predikant van de Stiftskirche zeer geijverd, dat men den Stiftspredikant een plaats en een stem geven zou in het predikantenministerie; maar de predikanten zagen toen zoo laag op de nieuwe, kleine stichting neder, dat er geen sprake van was, hem in het ministerie op te nemen. Ook latere pogingen om de Kapellengemeenten nauwer met de landskerk van Hamburg te verbinden, leidden tot geen resultaat; door het verdwijnen van de »Uebertrachtzwang" is de band met de landskerk nog losser geworden. Nu zijn door den nood der tijden de Kapellen in nauw verband getreden. Het »Kapellenverband" is tot een toevluchtsoord voor allen in Hamburg geworden, die volgens de belijdenis der kerk willen leven en geen verantwoordelijkheid voor bestaande toestanden verlangen te dragen; zij kunnen, gelijk de ingeschreven leden der Kapellen, leden der landskerk blijven. Het schijnt dat de voorspelling, dat de Luthersche kerk van Hamburg eenmaal in de Kapellen zijn zal, in vervulling gaat.

Even voor Kerstmis heeft het nieuwe »verbond" eene oproeping laten uitgaan tot het Luthersche Christenvolk van Hamburg. Daarin wordt gezegd: »De geestelijke nood van onze vaderstad is in de laatste weken opnieuw met grooten ernst aan den dag gekomen. De storm tegen de diepste grondslagen van het Christendom is losgebarsten. Wij drijven wereldzending, maar wij bedenken niet, dat de grootste zendeling heeft gesproken: »laat ons weldoen aan allen, maar allereerst aan de huisgenooten des geloofs«. Daarom hebben de besturen der Hamb. Kapellengemeenten zich tot een kerkelijken arbeidsbond vereenigd om op door God zelf gedurende de eeuwen getrokken en gezegende lijn harer geschiedenis, verder te arbeiden. Zij hebben ten doel, met Gods hulp de stichting van nieuwe, aan de belijdenis der kerk gebonden gemeenten van belijders tot stand te brengen; gemeenten, die wel aan de landskerk verbonden zijn, doch in hare organisatie vrij en zelfstandig staan«. Voor alles wil de bond in de gemeente van Heydorn in Hammerbrook een kerk bouwen en een predikant beroepen, die, staande op het fundament van het oude Bijbelsche geloof, het Evangelische volk om Woord en Sacrament vergadert. Ook wordt medegedeeld, dat het tractement van een predikant voor Hammerbrook reeds is gegarandeerd, terwijl men om meerdere gaven voor een kerkgebouw vraagt. Voorts wil men de beginselen die in de St. Johanneskapel en in de Barmbecker Pauluskapel aanwezig zijn, verder ontwikkelen en bevorderen.

De vereeniging der kapellen is een werk geweest, waarin vele moeilijkheden, vooral financieele, te overwinnen waren. Maar het is verblijdend, dat het toch gelukte. Waar een wil is, daar is ook een weg. En al is die bond voorshands nog klein, uit het kleinste zaadje kan immers een boom groeien, als het maar kiemkrachtig is.

Of de modernen het zullen blijven gedoogen, dat de leden der Kapellengemeenten leden blijven der Hamburgsche Staatskerk? Wij voor ons zien in den loop der gebeurtenissen te Hamburg de aanvangsgeschiedenis der Vrije Luthersche Kerk in die stad.

WINCKEL.

Voor Kinderen.

DE SPEELMAN.

I.

OP »JADIS«.

Onder de vele mooie wegen die ons vaderland telt, mag zeker gerekend worden de Rijksstraatweg die van Utrecht, over Rhenen en Arnhem, naar Zutphen loopt.

Langs den geheelen weg komt men telkens door fraaie en welvarende dorpen en steden, die, des zomers vooral, druk bezocht worden. Langs den geheelen weg vindt men prachtige buitenplaatsen, landhuizen en kasteelen. Overal is daar de natuur schoon, en zijn de uitzichten verrukkelijk. Alom beroemd is b. v. de eeuwenoude Middachterlaan, waaraan het bekende kasteel ligt. Heel het land is als een groote tuin, waarin het een genoegen is te wandelen.

Zoo schoon als nu, was oudtijds die weg niet. Maar toch gold hij reeds voor zeer fraai een paar eeuwen geleden.

In dien tijd stond aan den genoemden weg, in het dorp Rhenen, een fraai buitenverblijf,